

ASSAIG. La qüestió de les conseqüències econòmiques d'una hipotètica independència ja forma part del debat, no pròpiament acadèmic, però sí entre especialistes. Quatre llibres recents en són mostra.

El debat econòmic sobre la independència

GENÍS BARNOSELL

La gran manifestació independentista de l'Onze de Setembre passat va convertir la creació d'un «estat propi» en la qüestió central del debat polític actual —un fet absolutament inèdit al nostre país. Aquesta emergència de la qüestió independentista concreta, alhora, quelcom que les enquestes fa temps que revelen, el continuat augment del sentiment independentista a Catalunya. En aquest procés, l'independentisme ha desbordat de molt els seus límits sociològics tradicionals i ha esdevingut tema de discussió habitual. El fet ha provocat una onada de desqualificacions del possible procés sobiranista, dels seus defensors o dels seus arguments: impossible jurídicament (Soraya Sáenz de Santamaría¹), regressiu històricament (Felipe González²), xenòfob (Alfonso Guerra³), totalitari (Antonio Elorza⁴), nazi (Pedro J. Ramírez⁵, el ministre García-Margallo⁶), violent (José Bono i Alejo Vidal-Cuadras⁷) o immoral (la Conferència Episcopal Espanyola⁸). S'han sentit amenaces del govern espanyol contra Artur Mas (per exemple, «advertint-lo» que s'enfronta a una pena d'inhabilitació)⁹ i han transcendit pressions sobre els grans empresaris catalans perquè convenguin el govern de la Generalitat de fer marxa enrere.¹⁰ I s'han sentit també advertències múltiples sobre la catàstrofe econòmica a la qual s'enfrontaria Catalunya si optés per la independència.

Lluny de limitar-se a l'arena política, però, la qüestió de les conseqüències econòmiques d'una hipotètica independència ja forma part, també, del debat entre especialistes. Aquest

debat no sempre ha estat estrictament acadèmic, o sigui, no sempre s'ha vehiculat ni es vehicula pels canals habituals de la ciència actual –les revistes indexades avaluades per *peer review*–, però ja és sens dubte un debat entre acadèmics, un debat entre experts en branques diverses de les ciències socials, assenyaladament l'economia i el dret internacional –en el qual no han faltat desqualificacions, com la que va protagonitzar Juan Luis Cebrián a *El País* acusant de tenir una «*mente calenturienta*» els economistes que pensen que una Catalunya independent seria més pròspera, o com la que es desprèn d'algun títol dels articles que comentem.¹¹

Per esbossar el debat, hem triat quatre llibres recents els quals completarem amb altres publicacions en diaris o revistes. Per a cadascun d'aquests llibres n'ofereixo, primer, una breu presentació, tant del seu contingut com del seu autor o autors, incloent, si ho coneixem, la seva afinitat o militància polítiques, ja que considerem que així el debat queda més centrat en els seus propis termes. Quedi clar, tanmateix, que amb això no considerem que cap argument en resulti automàtic avalat o refutat. Ans el contrari, suposem a tots els autors citats honradesa intel·lectual i aplicació rigorosa de les metodologies de la seva disciplina.

Mikel Buesa és l'autor de *La crisis de la España fragmentada*.¹² Catedràtic d'Economia aplicada de la Universidad Complutense de Madrid, proper al Foro Ermua i a la Fundación de Víctimas del Terrorismo, germà del dirigent del PSE Fernando Buesa assassinat per ETA, va ser fundador d'UPyD i és col·laborador habitual d'*ABC* i de *Libertad Digital*. En aquest darrer mitjà hi ha estimat recentment les necessitats militars d'una possible ocupació militar de Catalunya, lamentant que el govern espanyol no tindria ni els recursos humans i materials ni el suport polític necessaris per a dur-la a terme.¹³ En el seu llibre analitza l'estat de l'economia espanyola amb especial èmfasi en la crítica de les polítiques econòmica i autonòmica dels governs

Zapatero, a qui acusa de fragmentar l'estat. Entre les moltes qüestions tractades, Buesa critica la publicació de les balances fiscals, les amenaces a la unitat de mercat (entre les quals inclou la multiplicació de normatives autonòmiques i la normalització lingüística) i estima de manera pessimista els

A més de la qüestió del dèficit fiscal, es destaca també que la política d'infraestructures de l'estat no respon a necessitats econòmiques i que perjudica greument l'economia catalana. L'estructura radial de les comunicacions espanyoles, el poc interès en el corredor mediterrani, la gestió centralitzada dels aeroports, els peatges a les autopistes catalanes, les insuficients connexions del Port de Barcelona, són temes repetidament tractats que han tingut un ampli ressò en la societat catalana »

resultats de la independència de Catalunya (i del País Basc i Navarra, dels quals critica el concert). Ben diferent és el llibre d'Alfons Duran-Pich, *Catalunya, a la independència per la butxaca*,¹⁴ que podria ser considerat el manual clar, concís i directe de l'independentista per raons econòmiques, on detalla el debat sobre les balances fiscals, les conseqüències econòmiques del dèficit fiscal i la plena viabilitat d'una Catalunya independent. L'autor, llicenciat en psicologia i socio-

logia i diplomat en administració d'empreses, ha estat professor de màrqueting a ESADE durant 14 anys i actualment és mànager professional al sector privat i membre de l'associació independentista Sobirania i Justícia. Més especialitzat és *Sense Espanya. Balanç econòmic de la independència*,¹⁵ de Modest Guinjoan i Xavier Cuadras. Guinjoan treballa en consultoria privada i és professor a la UPE. Cuadras és professor a la mateixa universitat i va col·laborar en l'organització de les consultes sobre la independència. *Sense Espanya* avalua, tant des d'un punt de vista teòric com empíric, el possible impacte d'un boicot comercial espanyol contra Catalunya si aquesta es declarés independent. L'autor del darrer llibre que comentem, Albert Pont, és llicenciat en Ciències polítiques i de l'administració, treballa en assessoria d'inversions al sector privat i és vicepresident del lobby independentista Cercle Català de Negocis. En el seu llibre, *Delenda est Hispania*,¹⁶ investiga les vies jurídiques que farien possible la independència de Catalunya en el marc del dret internacional i assenyalava que «el reconeixement de l'Estat Català no dependrà d'Espanya, sinó de la seva legitimació política i democràtica, de la netedat del procés, del grau de participació ciutadana i de la majoria assolida» (p. 300).

Bona part de les qüestions discutides en aquests llibres giren al voltant del concepte de balança fiscal, que té en compte, per una banda, els ingressos que obté l'estat en un territori determinat dels impostos que cobra a les persones físiques o jurídiques i, per l'altra, la despesa en aquest mateix territori per les raons que sigui, pensions o inversions en infraestructures. Contraris a la independència han criticat el concepte per les seves dificultats metodològiques i perquè inclou fluxos fiscals que responen a lògiques molt diferents –per exemple, s'argumenta, partides de redistribució personal de la renda que no poden avaluar-se des d'un punt de vista territorial (Buesa, p. 96). Per altra banda, tanmateix, autors partidaris de la independència han destacat que el concepte no reflecteix del tot el «drenatge» estatal de Catalunya (Du-

ran-Pich, p. 48-50) o el «bloqueig econòmic» (Pont, p. 157) perquè, per exemple, algunes de les despeses que s'hi fan responen a mecanismes automàtics (pensions o atur) i que, en canvi, si es mira només el que l'estat decideix discrecionalment la diferència entre ingressos i despeses és encara més accentuat. Hom destaca també que la política d'infraestructures de l'estat no respon a necessitats econòmiques i que perjudica greument l'economia catalana. L'estructura excessivament radial de les comunicacions espanyoles, el poc interès en el corredor mediterrani, la gestió centralitzada dels aeroports espanyols, la concentració de peatges a les autopistes catalanes, les insuficients connexions del Port de Barcelona o els peatges que se li han imposat recentment (Duran-Pich, p. 67-85; Pont, p. 157-192), són temes repetidament tractats que han tingut un ampli ressò en la societat catalana.

D'una manera o una altra, les balances fiscals fa anys que s'estudien al món i el 2005 va ser la primera vegada que es van calcular oficialment a Espanya,¹⁷ mitjançant les dues metodologies denominades de càrrega-benefici i de flux monetari.¹⁸ La primera vol mesurar com els ciutadans es beneficien dels serveis públics, encara que aquests no es prestin en el seu territori (per exemple, la despesa en defensa feta al ministeri, a Madrid, beneficia tots els espanyols resideixin on resideixin); la segona es fixa en canvi, en l'impacte econòmic del sector públic en un territori.¹⁹ Sovint, els comentaristes benivolents amb l'actuació de l'estat solen preferir la primera; els crítics, la sego-

na. De tota manera, allò important és entendre bé què vol dir cada dada, i, també, comparar-les.

Les Illes Balears deuen ser el rècord mundial absolut i Madrid és un cas invers a la resta de CCAA amb dèficit fiscal, en acaparar gran part d'una inversió pública que té els efectes econòmics en el seu territori però que pel mètode del benefici es computa a altres bandes. La discussió entre especialistes sembla evidenciar, almenys de moment, que la magnitud que assoleixen a Espanya les balances fiscals de les regions amb l'estat central és poc habitual.²⁰

Les balances fiscals han servit per intentar establir la possible viabilitat d'un estat català. Es tracta d'observar, en essència, si el dèficit fiscal serviria per pagar les estructures d'estat que caldria construir. Sala-i-Martín (professor a la Columbia University, de Nova York) va donar fa anys una resposta positiva,²¹ hi insisteixen Duran-Pich (pp. 138-143) o Joan Tugores,²² i recentment la Fundació CatDem ha publicat un estudi detallat sobre la qüestió conclouent que «Catalunya és completament viable com a estat independent».²³

Per desmuntar aquestes xifres, els detractors introdueixen elements que podríem anomenar dinàmics, indicant que les magnituds de l'economia catalana no es mantindrien en cas d'assolir la independència. Un primer argument en aquest sentit és suposar una menor eficiència en el futur estat català. La base teòrica de la suposició és la de les «economies d'escala», segons les qual la mida gran permet reduir els costos i ser més eficients, com argumenten Ángel de la Fuente (investigador al CSIC) i José V. Rodríguez (professor a la Univer-

sitat d'Edimburg i proper a C's).²⁴ Partidaris de la independència, en canvi, es basen en una teoria contrària, la del «*small is beautiful*», que assenyalava que els estats petits són més flexibles i adaptables que els grans (d'aquí que alguns dels estats més competitius del món siguin, precisament, estats petits), i que la globalització relativitza la importància dels antics mercats nacionals «grans» (Sala-i-Martín; Duran-Pich, pp. 100-107; Guinjoan / Cuadras, pp. 190-192). De fet, amb una mica d'anàlisi comparada aquesta qüestió perd molt d'interès. És més que evident que molts petits estats són viables, eficients i compten amb elevades rendes per càpita. Espanya ostenta, en canvi, el rècord mundial d'impagaments del deute extern (sis vegades en els segles XVI-XVIII i set en el segle XIX), i en els darrers trenta anys només ha quadrat comptes en comptades ocasions. Mai ningú s'ha plantejat que era inviable sinó que havia de reestructurar el seu estat. Que els comptes d'una hipotètica Catalunya independent apuntin a la inexistència de dèficit indica que tindria un cert marge per a decidir quina mena de serveis públics podria tenir —una decisió que ara no pot prendre, segons que indiquen Duran-Pich i Pont, els quals insisteixen també que molt pitjor que les incerteses de la independència són les certes de la permanència dins d'Espanya.

El segon argument dels detractors de la independència és que una Catalunya independent quedaria aïllada d'Espanya, que és el seu principal mercat, i de la Unió Europea. Aquest aïllament podria ser degut a tres causes: el boicot comercial, l'efecte frontera i l'exclusió política de la UE. El boicot l'analitzen Guinjoan i Cuadras des d'una completa perspectiva teòrica i empírica. Les seves conclusions són que seria de curta durada i que provocaria com a molt una caiguda temporal del PIB del 4% que es podria compensar fàcilment amb la creixent internacionalització de l'economia i amb els efectes econòmics positius que tindria sobre el propi territori la construcció de les estructures d'estat —efectes que ara es donen a Madrid

Balança fiscal a 3 CCAA, 2005, en % del PIB

Metodologia	Catalunya	Illes Balears	Madrid
CB1A	-6,55%	-7,47%	-9,13%
FM	-8,70%	-14,20%	-5,57%

(pp. 197-206). El «boicot del cava» del 2005, que se cita sovint com a exemple del que «podria passar»²⁵ demostraria, més aviat, la dificultat d'articular-ne un en les condicions econòmiques del segle XXI. Plantejat com a boicot global a l'economia catalana, només va tenir efectes en el sector del cava (i, segurament, del vi), i la reducció de les vendes a Espanya van ser contrarestada en gran part per un contraboicot català, la venda dissimulada a la mateixa Espanya i per l'augment de vendes a l'exterior. En total, durant un any les vendes totals es van reduir un 5% com a màxim per a recuperar-se ràpidament l'any següent. Sembla que els vinaters de la Rioja van ser un sector que va pressionar per aconseguir que el boicot s'acabés, ja que estaven perdent vendes a Catalunya (pp. 111-119). Un segon element aïllant és el que es coneix com «efecte frontera». Inspirant-se en el comerç entre Espanya i Portugal, hom ha defensat que la diversitat de gustos, d'experiències i de regulacions, la major llunyania de les relacions personals en poblacions que pertanyen a diferents estats, i el procés traumàtic de separació, provocarien una caiguda de les relacions comercials i, a llarg termini, una caiguda del PIB català del 9%, prou més que el que quedaria del dèficit fiscal una vegada li haguéssim restat les despeses de les noves estructures de l'estat català.²⁶ Per contra, hom ha destacat que factors aïllants entre Portugal i Espanya com la llengua o la feblesa històrica de les xarxes comercials entre ambdós països no es donarien en les relacions entre Espanya i Catalunya, que els possibles efectes a llarg termini de l'efecte frontera es compensarien a curt termini per altres elements –el dèficit fiscal–, i que molts aspectes de l'efecte frontera no es coneixen bé i que, per tant, no és possible fer prediccions sobre aquesta qüestió.²⁷ En darrer terme, si el que es tracta és d'avaluar com els espanyols perceben la independència de Catalunya, és clar que els partidaris de l'efecte frontera són pessimistes, mentre que els seus crítics tendeixen a pensar que les conseqüències econòmiques del

divorci serien temporals i superables, i una enquesta del diari *El País* assenyalava que el 80% ho aprovaria sempre que la decisió fos per àmplia majoria dels catalans i consensuada amb Espanya.²⁸

Finalment, una part de la discussió sobre l'efecte frontera tendeix a confondre's amb el darrer argument exposat: l'exclusió catalana de la Unió Europea i de la zona euro. Els nous aranzels, les tramitacions duaneres, el riscos del tipus de canvi, apujarien els preus dels productes catalans i provocarien una caiguda del 26,7% del PIB català, una veritable catàstrofe econòmica (Buesa, p. 174-175). De fet, és de la suposició de la ruptura entre Catalunya i la UE que es deriven la majoria dels escenaris catastrofistes sobre el futur econòmic de Catalunya.

Els autors partidaris de la independència tendeixen a pensar que aquest fet no es donaria, com fa Duran-Pich al llarg del seu llibre. De manera semblant ho fan els autors de l'informe «The internal enlargement of the European Union», si bé amb un període transitori abans d'establir el seu estatus definitiu.²⁹ També Pont considera que la possible dilació en les negociacions per adquirir la plena adhesió tindria escassos efectes pràctics, ja que Catalunya ja forma part de la UE i que segons com anessin les coses, l'estat espanyol resultant de la secessió de Catalunya s'enfrontaria als mateixos problemes que aquesta. (p. 412-416). Per descomptat, aquest parer és ben diferent del que és àmpliament majoritari a la resta de l'estat: que Catalunya quedaria fora d'Europa i que seria vetada per Espanya, com ha estat reiterat pel ministre d'afers estrangers, José Manuel García-Margallo.³⁰ Però com que la situació no està prevista a l'ordenament europeu, res no és clar. No és estrany, doncs, que, comentant el cas d'Escòcia, hom accepti, com ho fa Alberto Dorrego en una revista de la fundació FAES, que una decisió sobre la seva permanència a la UE seria més política que no pas jurídica. El consell al govern espanyol és que «*resulta esencial ir definiendo conceptos políticos claros que*

resulten fácilmente entendibles por la ciudadanía. La burocracia europea, siempre proclive a soluciones transaccionales y nada reacia en general hacia estos procesos, seguramente no resultará de gran ayuda a estos efectos (a juzgar por los precedentes), por lo que será determinante la firmeza política de los grandes Estados europeos».³¹

Si la solució hauria de ser política, s'entenen els moviments diplomàtics que l'estat espanyol està exercint a

De fet, és de la suposició de la ruptura entre Catalunya i la UE que es deriven la majoria dels escenaris catastrofistes sobre el futur econòmic de Catalunya. Però com que la situació no està prevista a l'ordenament europeu, res no és clar. No és estrany, doncs, que, comentant el cas d'Escòcia, hom accepti, com ho fa Alberto Dorrego en una revista de la fundació FAES, que una decisió sobre la seva permanència a la UE seria més política que no pas jurídica ,

Europa, sobretot perquè els missatges que han arribat de les instàncies comunitàries al llarg dels mesos de setembre i octubre han estat contradictoris i ambigus. Primer va ser el propi president de la Comissió Europea, José Manuel Durao Barroso, qui a finals d'agost va dir que una Catalunya independent quedaria fora de la UE però que el tema caldria negociar-lo segons la legislació internacional.³² Quan pocs dies després, el portaveu de la comissió va afirmar rotundament que una Catalunya inde-

Viviane Reding, vicepresidenta de la Comissió Europea, responsable de Justícia, Drets Fonamentals i Ciutadania, en una visita a Cadis, el 27 de setembre passat.

© European Union, 2012

pendent quedaria fora i que caldria la unanimitat de tots els membres per acceptar-la, va ser matisat immediatament pel vicepresident Joaquín Almunia, que assenyalà que s'havia tractat d'un esborrany de declaracions precipitades.³³ A finals de setembre, una altra vicepresidenta, Viviane Reding, declarava que cap legislació internacional obligava una possible Catalunya independent a deixar la UE i afirmava que no creia que els catalans volguessin abandonar-la.³⁴ A començaments d'octubre, el president del comitè d'Afers Exteriors de l'Eurocambra, Elmar Brok, repartia a tort i a dret, ja que deia que esperava que Catalunya no s'independitzés; al temps de reconèixer que, si ho feia, Espanya podia vetar-la afirmava que confiava que no ho faria; i davant d'una possible intervenció militar responia que «és una qüestió de negociació, i no d'altres coses».³⁵ Per això el govern espanyol demanava a l'octubre que la UE es pronunciés oficialment.³⁶ El resultat: disculpes de Reding després que s'intentés desmentir que havia dit el que havia dit, noves declaracions d'Almunia dient que Catalunya hauria de deixar la UE

«al menos en una primera fase» i nova rectificació del mateix pocs dies després afirmant que «no es honesto decir de forma tajante que Catalunya quedaría fuera de la UE si fuera independiente».³⁷ La publicació, a finals d'octubre, de la carta de Reding donava lloc a contradiccions semblants.³⁸

De tot el dit fins aquí, es pot concloure que els únics efectes negatius duradors podrien venir d'una exclusió dràstica de la Unió Europea, moguda pel vet de l'estat espanyol en el que vindria a ser una versió econòmica del «la maté perché era mia». Aquest escenari serà sens dubte molt present al debat polític, però a mi em sembla molt poc versemblant. O, dit d'una altra manera, hi ha altres escenaris molt més realistes. Hi ha prou analistes que insisteixen que es produirà alguna mena d'acord entre el govern espanyol i el català, mogut el primer per la inestabilitat que provoca la situació i el segon per les dificultats a curt termini que suposaria posar en marxa un estat català en un context de greu crisi econòmica.³⁹ Donades les agendes del PP (agudament recentralit-

zadora) i del PSOE (tendent a mantenir la situació actual) i donada la sentència del TC contra l'Estatut, cal suposar que un acord d'aquesta mena seria de perfil molt baix.

Un segon escenari vindria definit pel fet que els partits polítics que es diuen sobiranistes tinguin prou majoria al Parlament i es decideixin efectivament a «internacionalitzar» la qüestió. Podria passar que no trobesin cap mena d'empara internacional i les coses s'acabarien més o menys aquí. L'acceptació d'Espanya com a estat democràtic integrat a les institucions internacionals, la temença de més inestabilitat econòmica o interessos nacionals diversos de la resta d'estats, podrien ser raons d'una actuació així. De fet, com s'ha produït en altres casos de secessió com a Eslovènia, és molt probable que aquest sigui el tarannà de les primeres reaccions, i, de fet, l'únic de coherent que repeteix la UE és que ja es pronunciarà quan hi hagi un escenari concret. Dependria molt, per tant, de la insistència i de l'habilitat de la Generalitat el poder superar aquesta situació.

Però també podria passar que es trobi algun tipus d'empara, donada per arguments democràtics (s'han sentit veus així a les institucions europees), per la creença que és millor una secessió ordenada que una constant inestabilitat o per interessos nacionals diversos d'altres estats (exemples a Pont, pp. 417-445). Per descomptat, aquesta empara podria obrir escenaris molt diversos, des de pressions perquè es resolgui la qüestió dins de l'estat espanyol fins a una veritable independència (va ser el *Financial Times* el que va escriure que «el govern espanyol ha de deixar d'amagar-se darrere la llei i ha de permetre el referèndum català» i que els altres estats poden ajudar a determinar el resultat de la «batalla entre Barcelona i Madrid»⁴⁰). En qualsevol d'aquests escenaris, l'últim que passaria seria l'aïllament respecte de l'espai europeu, malgrat que la fórmula d'encaix inicial potser no seria senzilla. Primer, perquè el fet que una regió que es vulgui separar ja sigui membre de la UE (encara que ho sigui

en tant que part d'un estat) diferencia dràsticament el seu cas dels estats que mai no n'han format part, com assenyala un informe presentat al parlament britànic sobre el cas escocès.⁴¹ Segon, perquè si el govern espanyol tindria probablement molts incentius polítics per intentar bloquejar Catalunya a la UE, els tindria molt menys econòmics, per no parlar dels molts interessos europeus i extra-europeus que es veurien compromesos amb una decisió així. És per tot això que l'informe britànic acabat d'esmentar assenyala que per raons pràctiques i econòmiques cal descartar un procés que obligués els escocesos a sortir de la UE per tornar a negociar la seva entrada. És natural, diu, que els oponents a la independència vulguin exagerar-ne les dificultats i els proponents minimitzar-les, però davant la manca de precedents rellevants i de legislació expressa les solucions haurien de ser necessàriament polítiques. ■

NOTES

1. Cadena Ser, 28/9/2012.
2. Publico.es, 6/10/2012.
3. Tiempo, núm. 1572, 5/10/2012.
4. El País, 6/10/2012.
5. Twitter, 2/10/2012.
6. El Periódico, 11/10/2012.
7. La Vanguardia, 27/9/2012; Vilaweb.cat, 3/10/2012.
8. «Declaración de la CCXXV Comisión Permanente de la Conferencia Episcopal Española», 3/10/2012.
9. El País, 15/10/2012.
10. «Ofensiva de Rajoy para que los empresarios no apoyen a Mas», El Mundo, 20/9/2012.
11. El País, 23/9/2012.
12. M. BUESA, *La crisis de la España fragmentada*, Madrid: Ediciones Encuentro, 2010.
13. M. BUESA, «La guerra de secesión. Cataluña en el espejo de Eslovenia», Libertad digital.com, 5/10/2012.
14. A. DURAN-PICH, *Catalunya, a la independència per la butxaca*, Barcelona: Angle Editorial, 2012.
15. M. GUINJOAN i X. CUADRAS, *Sense Espanya. Balanç econòmic de la independència*, Barcelona: Pòrtic, 2011.
16. A. PONT, *Delenda est Hispania. Tot allò que Espanya ens amaga sobre la independència de Catalunya*, Barcelona: Viena Edicions, 2012.
17. Ministerio de Economía y Hacienda, *Las balanzas fiscales de las CC.AA. españolas con las AA. públicas centrales*, 2005, Madrid, 2008, consultable a <http://www.meh.es>.
18. A vegades les balances fiscals es presenten «neutralitzades», o sigui, exclòs l'efecte del dèficit públic: Duran-Pich, p. 42.
19. Els resultats finals es van concretar en 6 càlculs diferents, si bé s'insistia en que hi havia «dos enfocges generals de imputación territorial de los ingresos y gastos públicos». Efectivament, 4 càlculs eren variacions de la fórmula CB i 2 eren variacions del FM. En el cas de Catalunya la diferència entre els càlculs més allunyats era del 0,41% del PIB entre les fórmules CB i del 0,01% en el FM.
20. G. MONTASELL / E. SÁNCHEZ, «Comparació internacional de les balances fiscals de les regions amb el sector públic central: una anàlisi de l'efecte redistributiu», *Papers de treball*, 1/2012, Generalitat de Catalunya; G. BEL, «Balanzas fiscales y cisnes negros», *La Vanguardia*, 25/9/2012; Á. DE LA FUENTE, *¿Cisne negro o pollo del montón? El déficit fiscal catalán en perspectiva*, Fundación SEPI, octubre 2012; G. BEL, «El pollo no engaña: economía y retórica del debate territorial», *El País*, 14/10/2012. Bel (professor a la UB) conclou que «en las relaciones carentes de respeto y basadas en el interés material, todo lo recibido es poco y todo lo dado es demasiado. En tales casos, lo único claro es que la relación no funciona. Y, llegados a este punto, es momento de tomar decisiones».
21. X. SALA i MARTÍN, «Independència de Catalunya: la viabilitat econòmica», febrer 1998, <http://www.columbia.edu>.
22. Ara, 25/10/2012.
23. N. BOSCH / M. ESPASA, *Viabilitat de Catalunya com a estat. Anàlisi de la hisenda pública*, Fundació CatDem, 2012, www.catdem.org.
24. Á. DE LA FUENTE / J.V. RODRÍGUEZ, «Las cuentas de la lechera», *El País*, 24/09/2012; D. COMERFORD / N. MYERS / J.V. RODRÍGUEZ, «Measuring Costs and Benefits of Independence», paper no publicat disponible a www.sevirodriguezmore.com.
25. DE LA FUENTE / RODRÍGUEZ, «Las cuentas...».
26. DE LA FUENTE / RODRÍGUEZ, «Las cuentas...»; J.V. RODRÍGUEZ, «Portugal, España, Cataluña. Amics per sempre (I)» i «La desagradable lògica de la independència: resposta a una resposta de Pol Antràs», blog «Nada es Gratis», 12/10/2012 i 19/10/2012 (<http://www.fedeablogs.net/economia>).
27. X. SALA i MARTÍN, «Caurà el comerç entre Catalunya i Espanya en cas d'independència?», www.salaimartin.com, 10/10/2012; A. FERNÁNDEZ, «¿Caería el comercio entre Cataluña y España de producirse la independencia? No está nada claro», www.sintentia.com, 11/10/2012; P. ANTRÁS, «La desagradable (pero errónea) aritmética de la independencia: respuesta a la etnrada de José Vicente Rodríguez Mora», blog «Nada es Gratis», 14/10/2012.
28. J.J. TOHARIA, «Sí, con condiciones del resto de España», *El País*, 16/9/2012.
29. J. MATAS / A. GONZÁLEZ / J. JARIA / L. ROMÁN, «The Internal Enlargement of the European Union», Centre Maurits Coppieters, 2011, consultable a www.ideasforeurope.eu.
30. *Europapress.es*, 8/10/2012; l'opinió de diferents juristes en el mateix sentit a *El Confidencial.com*, 17/9/2012.
31. A. DORREGO, «El referéndum sobre la independencia de Escocia», *Cuadernos de Pensamiento Político*, 34, abril / juny 2012.
32. Ara, 30/8/2012.
33. El Periódico, 11/9/2012, 12/9/2012.
34. Diario de Sevilla, 30/9/2012.
35. Avui, 5/10/2012.
36. Vilaweb, 7/10/2012.
37. *Newsnetscotland.com*, 18/10/2012; *Expansión*, 9/19/2012; *La Vanguardia*, 29/10/2012.
38. Vilaweb, 31/10/2012.
39. «Cataluña: '¡Hay que jugársela!'», consell editorial de www.sintentia.com, 26/9/2012; JP Morgan Chase Bank, «Catalan challenge asks real questions of Europe», *Economic Research Note*, 26/10/2012.
40. G. RACHMAN, «Spain, Britain and the forbidden fruits of independence» *Financial Times*, 15/10/2012; D. GARDNER, «Catalonia looks to Scots for inspiration» *FT*, 24/10/2012.
41. «HC 643 The foreign policy implications of and for a separate Scotland», 24/9/2012, www.parliament.uk

